

УДК 342.7

Воробйова Г.В., ад'юнкт НАВС

Види конституційного права особи знати свої права і обов'язки

В статті розглянуто види конституційного права особи знати свої права і обов'язки, дається характеристика ознак та критеріїв групування, пропонуються висновки і рекомендації щодо виду конституційного права особи знати свої права і обов'язки.

Ключові слова: види конституційного права особи знати свої права і обов'язки, критерії класифікації конституційного права особи знати свої права і обов'язки на види.

В статье рассмотрены виды конституционного права личности знать свои права и обязанности, дается характеристика признаков и критериев классификации, предлагаются выводы и рекомендации относительно вида конституционного права лица знать свои права и обязанности.

Ключевые слова: виды конституционного права личности знать свои права и обязанности, критерии классификации конституционного права личности знать свои права и обязанности, виды конституционного права личности знать свои права и обязанности.

The paper considers the constitutional rights of the individual species to know their rights and responsibilities, describes the characteristics and criteria for grouping proposed findings and recommendations.

Keywords: types constitutional right of a person to know their rights and responsibilities, criteria for the classification of the constitutional right of a person to know his rights and obligations on the species.

Постановка проблеми та зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Проблема групування конституційного права особи знати свої права і обов'язки на види має важливе значення для його реалізації. Характеристика критеріїв класифікації конституційного права людини і громадянина дасть можливість зрозуміти порядок доведення до відома населення законів та інших нормативно-правових актів, що закріплюють права і обов'язки у порядку, встановленому законом. Вирішення названої проблеми має наукове і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, що розглядаються. Останні дослідження по проблемі представлені публікаціями С. Гусарєва, А. Колодія, О. Негодченка, А. Олійника, В. Погорілка, Ж. Пустовіт, П. Рабіновича, О. Скакун, О.Слюсаренко, О. Совгирі, Ю. Тодики, В. Федоренка, Н. Шукліної та ін. Види конституційного права особи знати свої права і обов'язки досліджуються в названих публікаціях у взаємодії з іншими правами та обов'язками.

Визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі. Питання видів конституційного права особи знати свої права і обов'язки як системи можливостей в науці конституційного права України ще не досліджувалося.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є з'ясування ознак та визначення видів конституційного права особи знати свої права і обов'язки, характеристики його окремих можливостей. Визначина мета передбачає вирішення таких задач: а) проаналізувати праці окремих авторів щодо дослідження видів конституційного права особи знати свої права і обов'язки; б) сформулювати ознаки видів та запропонувати визначення видів конституційного права особи знати свої права і обов'язки; в) дати характеристику критеріїв класифікації названого права на види; г) запропонувати висновки і рекомендації щодо видів конституційного права

особи знати свої права і обов'язки.

Викладення основних обґрунтованих результатів дослідження. Види конституційних прав і свобод людини і громадянина досліджуються в теорії права і конституційному праві, як щодо усіх їх видів, їх окремих груп та окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина. С. Гусарєв, разом з А. Олійником і О. Слюсаренко, поділяють конституційні права і свободи на такі види: а) громадянські; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; ґ) екологічні; д) сімейні; е) культурні; є) особисті права-гарантії. В окрему групу вони виділяють конституційні обов'язки людини і громадянина [1, с. 240-244].

А. Колодій, досліджуючи разом з А. Олійником конституційну класифікацію прав і свобод людини і громадянина, виділяють такі групи: а) громадянські (особисті, фізичні); б) політичні; в) економічні; г) соціальні; ґ) культурні та ін. У кожній з названих груп вони розглядають окремі конституційні права і свободи. Конституційні обов'язки ними розглядаються, як самостійна група необхідної поведінки суб'єктів конституційного права [2, с. 173-209].

О. Негодченко, досліджуючи права і свободи людини як основу існування сучасного демократичного суспільства, виділяє такі їх види: а) права людини і права громадянина; б) права людини і громадянина, свободи людини і громадянина; в) основні (фундаментальні) права та інші права людини і громадянина; г) права індивіда і колективні права. Він виділяє і деякі критерії класифікації конституційних прав і свобод, а саме: а) за часом виникнення (покоління прав людини); б) за сферами життєдіяльності (особисті чи цивільні, політичні, економічні, соціальні, культурні права і свободи людини і громадянина). О. Негодченко підкреслює, що сучасна наука демонструє розмаїття підходів у систематизації прав і свобод людини [3, с. 23]. Отже, О. Негодченко не лише прагне сформулювати окремі групи конституційних прав і свобод людини і громадянина, а й визначає певні критерії для їх класифікації.

А. Олійник, досліджуючи критерії і види конституційних свобод, наголошує на тому, що конституційні свободи людини і громадянина можна групувати за різними критеріями. Серед критеріїв групування конституційних свобод він називає такі: а) залежно від суб'єктів (індивідуальні і колективні); б) залежно від розвитку конституційних свобод виділяє свободи першого, другого, третього і четвертого покоління; в) за ступенем поширеності (загальні і спеціальні свободи); г) залежно від способу закріплення свобод (конституційні і галузеві); ґ) за змістом суспільних відносин (громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, особисті конституційні свободи); д) залежно від активності дії в процесі реалізації конституційних свобод (активні і пасивні). На його думку, існують і інші критерії для класифікації конституційних свобод на види [4, с. 83-85].

В. Погорілко розрізняє конституційні права і конституційні свободи. Досліджуючи конституційні свободи, він вважає, що вони виступають передумовами конституційних прав. Якщо конституційні права він вважає можливостями набуття, володіння, користування, розпорядження політичними, економічними, соціальними, культурними благами в межах і порядку передбачених Конституцією України, то конституційні свободи є лише передумовами таких можливостей [5, с. 1008]. Отже, В. Погорілко розрізняє конституційні права і конституційні свободи людини і громадянина.

Ж. Пустовіт, досліджуючи класифікацію конституційних прав, свобод та обов'язків, підкреслює той факт, що їх групування побудоване не довільно, а виходить з наявності в демократичному суспільстві п'яти основних видів діяльності, якісно різних за

змістом суспільних відносин: а) держави і громадянина у сфері правоохоронної діяльності, що спрямована на захист життя і здоров'я, індивідуальної свободи і безпеки, честі і гідності; б) у політичній сфері; в) економічній, соціальній і культурній сферах. Вона виділяє такі групи прав і свобод людини і громадянина: 1) основні громадянські права і свободи; 2) основні політичні права і свободи; 3) основні економічні права і свободи; 4) основні соціальні права і свободи; 5) основні культурні права і свободи. Крім того, Ж. Пустовіт розглядає групу конституційних прав-гарантій та конституційні обов'язки людини і громадянина [6, с. 234-235]. Право особи знати свої права і обов'язки Ж. Пустовіт відносить до групи конституційних прав-гарантій.

П. Рабінович, досліджуючи обмеження прав людини, виділяє такі їх критерії класифікації і групи: 1) за характером зв'язку з волею суб'єкта (абсолютно об'єктивні, відносно об'єктивні, суб'єктивно-об'єктивні, суб'єктивні); 2) за обсягом прав людини (загальні, спеціальні, виключні); 3) залежно від: а) ступеня соціальної обґрунтованості (цілком підставні, в основному підставні, недостатньо підставні, безпідставні); б) політико-юридичного статусу право обмежуючого суб'єкта (державні, міжнародно-всесвітні, регіональні, міждержавні, недержавні); в) юридичної значущості, закріпленості у законодавстві або інших юридичних джерелах (легальні, поза легальні, анти легальні); г) регулятивної природи юридичного акта, яким встановлено досліджувані межі (загальні чи нормативні, індивідуальні чи казуальні); г) юридичної природи нормативного акту, в якому встановлено межі прав: законодавчі, підзаконні; д) онтологічної суті (природні та соціальні); е) стадії правового регулювання на якій відбувалося право обмеження (правотворчі, правоінтерпретаційні, правозастосувальні, правореалізаційні); е) характеру логіко-гносіологічної операції, що нею опосередковувалося визначення меж (тлумачні, конкретизаційні, деталізаційні) 4) за видовою належністю державного органу, який здійснює право обмеження (законодавчі, президентські, управлінські, судові); 5) за характером тривалості (чинності у часі) (постійні, тимчасові); 6) за колом людей чиї права обмежені (загальногромадянські, групові, індивідуальні); 7) за ступенем змістовної визначеності (повністю визначені чи формальні, відносно визначені чи оціночні) [7].

О. Скакун поділяє суб'єктивні права на: а) основні і неосновні; б) негативні і позитивні; в) першого, другого і третього покоління; г) людини і громадянина; г) особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні та ін. [8, с. 230-232].

О. Совгіря і Н. Шукліна, досліджуючи класифікацію конституційних прав, свобод і обов'язків, виділяють такі їх критерії і групи: 1) за історичним розвитком (поколіннями): а) перша хвиля; б) друга хвиля; в) третя хвиля; 2) за юридичним розмежуванням права і свободи: а) конституційні права; б) конституційні свободи; 3) за суб'єктом, якому належать права і свободи: а) права і свободи людини; б) права і свободи громадянина; 4) за кількістю суб'єктів, яким належать права і свободи: а) індивідуальні; б) колективні; 5) за кількістю можливостей, що містяться у конституційному праві: а) основні; б) додаткові; 6) за змістом прав і свобод: а) особисті (громадянські); б) політичні (публічні); в) економічні, соціальні, культурні [9, с. 136-140].

Ю. Тодика, досліджуючи види конституційних прав і свобод людини і громадянина, виділяє слідуючі критерії для їх групування: 1) залежно від: а) суб'єктів він поділяє їх на права і свободи людини, права і свободи громадянина; б) виду суб'єкта Ю. Тодика поділяє їх на права і свободи індивідуальні, права і свободи колективні; 2) за генезисом — на природні (природжені) і похідні такі, що сформульовані в

міжнародних документах та внутрішньо національних нормативно-правових актах; 3) за характером утворення ним виділяються основні (конституційні) і доповнюючі (конкретизуючі) права і свободи; 4) за черговістю їх включення до конституції від виділяє права першого, другого та третього покоління; 5) за ступенем їх абсолютизації Ю. Тодика виділяє такі, що підлягають обмеженню, і такі, що обмеженню не підлягають; 6) за змістом ним виділяються громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні і культурні права і свободи [10, с. 142-150].

В. Федоренко, здійснюючи класифікацію конституційних прав і свобод людини і громадянина за їх змістом, виділяє: а) громадянські; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; ґ) культурні [11, с. 209-212].

Н. Шукліна дає наступну класифікацію конституційних прав і свобод: 1) громадянські права і свободи; 2) політичні права і свободи; 3) економічні, соціальні та культурні права і свободи тощо [12, с. 215].

Проаналізувавши різні праці авторів щодо критеріїв класифікації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, можна сформулювати ознаки, що характеризують поняття їх видів та запропонувати визначення видів конституційного права особи знати свої права і обов'язки. До таких ознак слід віднести: а) це можливості людини і громадянина знати свої права і обов'язки; б) закріплені в міжнародних документах, конституції та інших законах Української держави; в) складають систему критеріїв групування прав і свобод людини і громадянина на види; г) гарантуються і забезпечуються з боку держави і суспільства щодо доведення їх до відома населення; ґ) є умовами здійснення інших прав, свобод та обов'язків.

Отже, види конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні — це закріплені в міжнародних документах, конституції та інших законах Української держави можливості людини і громадянина знати свої права і обов'язки, що включають в себе систему критеріїв їх групування і є умовами здійснення інших можливих і необхідних варіантів поведінки та забезпечені з боку держави і суспільства.

Узагальнивши різні позиції авторів щодо видів конституційних прав і свобод людини і громадянина можна сформулювати критерії для класифікації конституційного права особи знати свої права і обов'язки та його види. Залежно від а) доведення чи не доведення до відома населення законів і інших нормативно-правових актів, що визначають права і обов'язки громадян (чинні і нечинні); б) виду суб'єкта (індивідуальне (людини, громадянина), колективне (населення)); в) його змісту можливостей, умов чи засобів їх забезпечення (право особи знати свої права і обов'язки; конституційна гарантія особи щодо реалізації прав і обов'язків) та ін.

Конституція України (ч. 2, ст. 57) закріплює, що закони і інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Аналіз названої норми передбачає формулювання деяких рекомендацій. По-перше, закони і інші нормативно-правові акти закріплюють права і обов'язки не лише громадян України, а і іноземців, осіб без громадянства, біженців, осіб, що отримали притулок в Україні і інших осіб, що на законних підставах перебувають в Україні і не є громадянами України. Конституція України (ч. 1, ст. 57) гарантує кожному в Україні право знати свої права і обов'язки. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 2, ст. 57 Конституції України сформулювати так: "Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки людини і громадянина..." і далі по тексту. По-друге, тільки за умов доведення до відома

населення у порядку, встановленому законом закріплені у названих нормативно-правових актах права і обов'язки можуть вважатися чинними. На сьогодні в Україні відсутній єдиний закон про нормативно правові акти. Порядок введення в дію законів і інших нормативно-правових актів, що визначають права і обов'язки громадян регулюється різними законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Отже, ми пропонуємо прийняти Закон України "Про нормативно-правові акти в Україні" де урегулювати порядок введення в дію усіх нормативно-правових актів, включаючи і ті, що визначають права та обов'язки людини і громадянина. Тільки за таких умов можна говорити про чинні права і обов'язки. У разі, коли закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки людини і громадянина не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, вважати їх нечинними, що слід розрізняти як вид конституційного права особи знати свої права і обов'язки.

Другим критерієм групування конституційного права особи знати свої права і обов'язки є вид суб'єкта (носія названого конституційного права). У більшості випадків носіями названого права є кожна особистість (індивід), що на законних підставах перебуває в Україні. Причому вік з якого наступає правосуб'єктність носія права значення не має. За недієздатного суб'єкта у правовідносини з приводу реалізації названого права можуть вступати, батьки, опікуни, піклувальники, інші законні представники. Таке конституційне право може розглядатися як індивідуальне. Однак, може мати місце ситуація, коли носієм названого права є певний колектив людей. Наприклад, закони, які визначають права і обов'язки національних меншин, біженців, населення певної території (села, селища, міста, району, області, Автономної Республіки Крим тощо), територіальної громади і таке ін. У такому випадку носієм названого конституційного права є певний колектив людей. Право знати свої права і обов'язки може розглядатися як колективне.

Залежно від змісту можливостей, умов чи засобів забезпечення названого конституційного права можна розглядати такі види: а) право особи знати свої права і обов'язки; б) конституційну гарантію особи щодо реалізації своїх прав і обов'язків. Конституція України (ст. 57) закріплює суб'єктивне право кожного знати свої права і обов'язки. За змістом можливостей це право знати свої права і обов'язки, можливість вимагати від державних органів і органів місцевого самоврядування доводити закони і інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки кожного до відома населення у порядку, встановленому законом, можливості користуватися певними соціальними потребами і інтересами і можливість звертатися до компетентного органу держави і органу місцевого самоврядування довести в установленому порядку до відома населення закони і інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки людини і громадянина. Отже, залежно від змісту можливостей ми можемо виділяти конституційне право особи знати свої права і обов'язки.

В той же час, Конституція України (ст. 57) закріплює конституційні умови кожного знати свої права і обов'язки. До таких умов Конституція України відносить обов'язок органів держави і органів місцевого самоврядування: а) доводити до відома населення закони і інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки людини і громадянина; б) дотримуватися визначеного законом порядку доведення до відома населення законів і інших нормативно-правових актів, що визначають права і обов'язки людини і громадянина; в) вважати не доведені до відома населення закони і інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки людини і громадянина

нечинними. Конституція України закріплює охорону, захист і поновлення названого порушеного права шляхом здійснення правосуддя виключно судами (ст. 124). Судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України наділяється повноваженнями вирішувати питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим (ст.ст. 147, 150 Конституції України). Суді загальної юрисдикції, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечують кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2) [13]. Отже, охорону, захист і поновлення конституційного права особи знати свої права і обов'язки забезпечує Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції.

Висновок. Підводячи підсумок проведеному дослідженню, можна запропонувати висновки і рекомендації щодо видів конституційного права особи знати свої права і обов'язки.

1. Види конституційного права особи знати свої права і обов'язки в Україні – це закріплені в міжнародних документах, конституції та інших законах Української держави можливості людини і громадянина знати свої права і обов'язки, що включають в себе систему критеріїв їх групування і є умовами здійснення інших можливих і необхідних варіантів поведінки та забезпечені з боку держави і суспільства.

2. Ознаками видів конституційних прав і свобод людини і громадянина є: а) це можливості людини і громадянина знати свої права і обов'язки; б) закріплені в міжнародних документах, конституції та інших законах Української держави; в) складають систему критеріїв групування прав і свобод людини і громадянина на види; г) гарантуються і забезпечуються з боку держави і суспільства; г) є умовами здійснення інших прав, свобод та обов'язків.

3. Критеріями групування конституційного права особи знати свої права і обов'язки та його видами є такі. Залежно від: а) доведення чи не доведення до відома населення законів і інших нормативно-правових актів, що визначають права і обов'язки громадян (чинні і нечинні); б) виду суб'єкта {індивідуальні (людини, громадянина), колективні (населення)}; в) його змісту можливостей, умов чи засобів їх забезпечення (право особи знати свої права і обов'язки; конституційна гарантія особи щодо реалізації прав і обов'язків) та ін.

4. Рекомендуємо: а) ч. 2, ст. 57 Конституції України сформулювати так: "Законодавчі та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки людини і громадянина..." і далі по тексту; б) прийняти Закон України "Про нормативно-правові акти в Україні" де урегулювати порядок введення в дію усіх нормативно-правових актів, включаючи і ті, що визначають права та обов'язки людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусарев С.Д. Теорія права і держави / С.Д. Гусарев, А.Ю. Олійник, О.Л.Слюсаренко: Навчальний посібник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 270 с.
2. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.

3. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: Монографія / О.В. Негодченко. — Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. — 448 с.
4. Олійник А.Ю. Критерії класифікації конституційних свобод людини і громадянина в Україні / А.Ю. Олійник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2012. — № 6 (85). — С. 79-86.
5. Погорілко В. Свободи конституційні / В.Ф. Погорілко // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності. — 1224 с.
6. Пустовіт Ж.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні, перспективи їх реформування // Актуальні проблеми конституційного права України [текст]: підручник. / за заг. ред. проф. Олійника А.Ю. — К.: «Центр учбової літератури», 2013. — 554 с.
7. Рабінович П. Права людини (класифікація меж) / П.М. Рабінович, І. М. Панкевич // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності — С. 749-751.
8. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. — 3-тє видання. — К.: Алерта, 2012. — 524 с.
9. Совгіря О.В. Конституційне право України: Навч. Посібник / О.В. Совгіря, Н.Г. Шукліна. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 632 с.
10. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. — К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2002. — 544 с.
11. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. — 3-вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В.В. Коваленка. — К.: КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. — 532 с.
12. Шукліна Н.Г. Загальні засади конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні / Конституційне право України: Підручник / За ред. професора В.Ф. Погорілка. — К.: Наукова думка, 1999. — С. 199-236.
13. Про судоустрій і статус суддів: Закону України від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41-45. — Ст. 529. (Остання редакція 24.02.2011 р.).

